

ВІДЗИВ ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

Чмелик Ірини Василівни,

кандидата мистецтвознавства, доцента кафедри

дизайну і теорії мистецтва

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»,

на дисертацію

УСЕНКО Наталії Олександрівни

«ХУДОЖНЄ ЖИТТЯ ХАРКОВА

ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства

за спеціальністю 17.00.05 – *образотворче мистецтво*

Дослідження Наталії Усенко продовжує і розширює доробок українських вчених у виявленні специфіки та характерних складових художнього життя. У нинішніх реаліях робота не лише своєчасна й актуальна, а й необхідна для глибшого осмислення мистецьких процесів, що відбуваються на зламі ХХ ст. і на початку ХХІ століття. Адже багато подій, явищ, тих же процесів ще не пройшли «перевірку часом», яскраво не викристалізувалися, немає необхідного теоретичного підґрунтя для їх осмислення, аналізу, тощо. Ці процеси неможливо об'єктивно розглядати окремо від попередніх етапів культурного життя, бо саме тоді закладаються основи й шляхи, якими йтиме мистецтво далі. Саме в цьому вбачаємо найбільшу значущість праці, не відкидаючи й таких вагомих аспектів як вивчення регіональних мистецьких процесів, шкіл та досвіду, що сприятиме змалюванню цілісної картини українського мистецтва, а також те, що, за словами здобувача, «у зазначений період відбуваються докорінні зміни у художньому процесі, що вплинули не тільки на зміст та засоби художньої виразності сучасного мистецтва, але й на сутність діяльності художника, мистецтвознавця, закладу освіти, музею», з чим не можемо не погодитися. Відповідно до обґрунтування необхідності написання дисертації,

автор ставить **за мету** історичну реконструкцію та визначення особливостей розвитку художнього життя Харкова другої половини ХХ-початку ХХІ століття. Для досягнення мети ставляться, а у процесі роботи послідовно і успішно вирішуються **завдання, серед яких:** означити головні етапи розвитку художнього життя Харкова другої половини ХХ-початку ХХІ ст., розкрити їх специфіку; окреслити провідні андеграундні практики та висвітлити їх зв'язки з традиціями харківського авангарду 1920-30-х років; особливості художньої освіти та діяльності харківського мистецтвознавчого осередку; окреслити основні тенденції мистецької практики в умовах соціально-політичних зрушень 2004-2015 років.

Обраний Наталією Олександрівною **об'єкт дослідження** — це розвиток художнього життя Харкова другої половини ХХ – початку ХХІ ст., **предмет** – структурні та змістовні трансформації у художньому житті Харкова зазначеного періоду, — є важливими й актуальними для вітчизняного мистецтвознавства. Інтерес до художнього життя як наукової дефініції відстежується в працях дослідників вже з першої половини ХХ ст. До нашого часу цей термін обростає новими категоріями, охоплює нові мистецькі простори та відповідні відносини. Тому цілком слушною є теза Наталії Олександрівни про те, що, як саме художнє життя, так і «проблематика реконструкції складових форм офіційного художньо-мистецького процесу є тією цариною сучасного мистецтвознавства, що матиме подальшу дослідницьку перспективу, оскільки в осмисленні еволюції ключових понять важливим є не тільки їхнє насичення новим змістом, але й нищення звичного та традиційного» (с.19). Доступні нині теоретичні узагальнення та конкретні приклади стають необхідною методологічною базою й основою для подальших наукових студій. Уже виросло кілька поколінь дослідників, а розвиток мистецтвознавства першого п'ятнадцятиліття ХХІ ст. виявив нові межі, ракурси та можливості для вивчення художнього життя. Нам імпонує, що здобувач використовує такий обсяг (570 позицій) літератури, у роботі виокремлює дефініцію самого поняття художнього життя, його складових, наголошуючи саме на ролі критики. Детальне, кропітке опрацювання цих джерел сприяє

формуванню необхідного словникового та мистецтвознавчого апарату, теоретичної бази, постановці вдалих акцентів у дослідженні, чим Наталія Олександрівна вміло оперує при аналізі конкретних проявів художнього життя Харкова. У той же час вказує на проблеми, що виникали в різні періоди культурного процесу, шукає глибокі причини кризових явищ, змальовує повну картину окремих складових мистецького життя.

Новизна дослідження обумовлена не лише тим, що складено загальну картину розвитку художнього життя Харкова другої половини ХХ – початку ХХІ ст., виявлено трансформації в його структурі, змісті та формах, які постали як результат соціокультурних та світоглядних перетворень; уведено до наукового обігу маловідомі факти художнього життя Харкова означеного часу; висвітлено вплив художньо-промислової освіти на формування нової генерації харківських митців та художнє життя міста як процес; охарактеризовано сучасні форми репрезентації мистецького процесу в Харкові, як-от, арт-фестивалі, кураторські проекти, віртуальні галереї та виставки, арт-аукціони, арт-рейтинги тощо, а також виявлено особливості національно-орієнтованого вектору у художньому житті Харкова, що формує смаки молоді, стає інструментом боротьби з агресором, тому матиме, очевидно, довготривалі наслідки у широкому, культуротворчому процесі.

Відтак, дисертація пані Н.Усенко, де автор узагальнює культурно-мистецький досвід Харкова другої половини ХХ-початку ХХІ століття, є не лише **актуальною, але й нагальною** працею в межах вітчизняної науки.

Робота відзначається логічною, продуманою **структурою**, містить вступ, основну частину, висновки, список використаних джерел (570 поз.) та окремий том додатків (ілюстрації – 112 поз.). **Загальний обсяг дисертації** зумовлений метою та завданнями дослідження – це 250 сторінок, основний зміст викладено на 180 стор. Дисертація містить три розділи, 9 підрозділів, охоплює усі аспекти поставленої проблеми: її історіографічну, джерельну і методологічну бази (розділ І).

У роботі в загальнотеоретичному аспекті Наталія Олександрівна залучає праці сучасних мистецтвознавців, серед них Г.Скляренко, О.Голубця,

О.Рогодченка, В.Сидоренка та ін., які узагальнюють новочасний мистецький процес, дають оцінки з позицій сучасного українського мистецтвознавства. Також автор залучає дослідження регіональних мистецьких шкіл та художнього життя Харкова: Л.Савицької, А.Півненко, Л.Соколюк. Висвітлюючи мистецьке життя, здобувач не спрощує собі завдання, і слушно заявляє, що «лінійна модель має побічні ефекти, оскільки врівноважує різні за властивостями та значеннями факти та дещо «розмиває» уявлення про першочергове та другорядне у художньому процесі» (с.17).

У той же час Наталя Олександрівна вказує на перспективи дослідницької сфери, звертаючись до сучасних реалій художнього процесу, виокремлює соціальну та політичну проблематику, ваги надає актуальному мистецтву, яке поки не знайшло належного висвітлення у працях дослідників. Нині необхідно виходити за межі звичного і традиційного розуміння категорій художнього життя, зокрема, розробленого авторитетними науковцями, адже нові реалії висувають й нові вимоги до тих, хто ці процеси й події описує. У наступних розділах і справді з'являються цікаві аспекти художнього життя Харкова, вдумливо й логічно введені в контекст дослідження (серед них вуличне мистецтво, медіа-арт, діяльність галерей-лабораторій, кураторські практики тощо). На наше переконання, не применшуючи ваги наукової роботи, дисертація отримала б ще одну грань, якщо б перспективи дослідницької сфери були відображені у загальних висновках.

Другий розділ присвячений художньому життю Харкова в умовах державного регулювання культури. Найбільш значущим є останній (третій) розділ дисертації, викладений на сторінках 94 — 175 дисертації, що висвітлює мистецькі процеси у Харкові в умовах соціально-економічних та культурно-політичних перетворень (кінець 1980-х – перша половина 2010-х рр.). Тут автор торкається змін у мистецькому житті Харкова, що були покликані здобуттям Україною незалежності, зміною векторів та світоглядних орієнтирів. Важливими є факти проведення та опис новочасних проектів, як от: фестивалів, кураторських практик, арт-галерей, що відбулися в не лише у межах України, а й закріпилися на міжнародній арені. Подані в останньому параграфі відомості

збагачують сучасне українське мистецтвознавство якісно новими думками та підходами щодо аналізу соціальних, політичних, та інших складових в арт-практиках останнього десятиліття. Вклад молодшої генерації харківських митців з їх професіоналізмом й патріотизмом у новочасний культурний процес є справді вагомим. Згадаймо лише кілька прикладів, окремі з них аналізує у дисертації Наталія Олександрівна: автором маку – символу скорботи та пам'яті – є харківський художник С.Мішакін, автором рок-версії національного гімну – харківський музикант Микита Рубченко. Знаковою також є участь харківських митців в арт-проектах, серед яких міжнародні бієнале у Венеції та «Імпреза» (в Івано-Франківську). У роботі постає Харків як патріотичний так, однаковою мірою, європейський мистецький центр. Зібрані, узагальнені відомості про харківську мистецьку школу, осередком якої виступає ХДАДМ, приводить Наталію Олександрівну до висновку, що мистецько-дизайнерська освітня модель, яка поступово сформувалася, зумовила значну художню складову харківського дизайну і тяжіння харківських художників до експериментів, конструктивного рисунку, предметності. Тут же формується потужний мистецтвознавчий осередок, логічним продовженням якого є відкриття спеціалізації «Мистецтвознавство». А провідним вектором наукових розвідок харківських дослідників образотворчого мистецтва стали регіональні художні явища.

Проведення фестивалів-конкурсів у Харкові, де широко були представлені актуальні проекти, нашо вхнули автора на думку, що дуалістичність мистецького процесу є проявом співіснування двох мистецьких традицій, що існують в місті впродовж століття – дизайнерської та станкової, на початку ХХІ ст. в діяльності харківських митців призвела до взаємопроникнення дизайну та мистецтва. (ст. 144).

Відповідно до вимог ДАК, кожен розділ даної роботи завершується висновками; **загальні висновки** є найважливішою частиною роботи і в цілому відображають основні положення дисертації. В них автор чітко, слушно й виважено описує результати проведеної роботи, відповідно до поставлених завдань.

Серед них найбільш влучним є висловлювання здобувача про те, що «Ознакою нових часів стала поява нових форм діяльності критика, який тепер бере участь у художньому житті не стільки «оцінюючими» текстами, скільки кураторськими проектами, висловлюючи ними власні позиції, підтримуючи чи заперечуючи певні ідеї та творчі практики... Автором констатовано, що інститут кураторства ще не здобув остаточного оформлення і знаходиться у стадії становлення». Також, цілком слушно погоджуємося із висновком, що у мистецтві, створеному на хвилі «революції гідності» (в умовах соціально-політичних зрушень 2004–2015 рр.) митцями нової генерації реалізовані майже всі актуальні напрямки та жанри сучасного мистецтва: перформанс, художні акції, флеш-моби, інсталяції, всі види графічного дизайну, а також традиційні живопис, графіка, фотографія.

До дисертації, як і до будь-якого самостійного наукового дослідження, можна висловити **зауваження-коментарі та дискусійні моменти**. Тому, не маючи принципових зауважень щодо структури дослідження, ступеню обґрунтованості теоретичних положень, широкого бібліографічного матеріалу, використаного в роботі, вважаємо за необхідне вказати на наступне.

1. На наше переконання, у другому розділі логічно було б ввести короткий екскурс у мистецьке життя і культурний процес Харкова довоєнного періоду і наголосити на найважливіших здобутках міжвоєнного, багато в чому трагічного, двадцятиліття, чіткіше окреслити зв'язок із авангардом 1920-30-х рр., що й визначило вектор розвитку, зокрема й художньої освіти Харкова. Тим паче, що Наталія Олександрівна раз по раз звертається до попереднього «авангардного» періоду. Або, хоча б, скерувати читача до актуальних досліджень харківських мистецтвознавців. Логічніше і переконливіше автор показує поступальність і зв'язок із попереднім періодом, аналізуючи розвиток мистецької критики у цьому ж розділі (ст. 49).

2. Такий компонент у роботі як «перелік умовних скорочень» нам видається не повним, у ньому зустрічаються повтори, скажімо, два рази під іншими аббревіатурами згадується Інститут живопису, скульптури і архітектури

ім.І.Рєпіна (як ІЖСА ім.І.Рєпіна, так і ЛІЖСА ім.І.Рєпіна). Окремі неточності, допущені у тексті, зокрема, щодо назви Спілки художників у Харкові, зустрічаються аббревіатури ХО СХУ(ст.61, 62), ХВ СХУ(ст. 66), НСХУ (коли мова йде про 1960-ті рр. (ст. 21) тощо.

3. У тексті час від часу зустрічаються русизми, одні й ті ж імена пишуться по-різному, наприклад десь В.Єрмілов, десь – Єрмилов, (с.40), десь Ленчін, десь Ленчин (с.51, с.85), десь Куліков, десь Куликов (ст. 103), часом - мистці, часом -мистці, часом Спілка художників, часом – спілка художників, ба навіть – Союз художників (ст.82), такі слова як «площадка» (майданчик ст. 104, 105), «розв'язуючі», замість «розв'язуючи» (с.24), «уставу» замість «статуту» (с.42), «даром» замість «даремно», «царила» замість «панувала» (с.52), «висказав», замість «висловив» (с.85), «мозків» (замість мозку) ст. 157, «толкователя» замість «того, хто тлумачить, пояснює» (ст. 162), «призиваючи» (закликаючи) ст.166, та ін. Втім, їх кількість не є значною, тому на загальний зміст і позитивне враження від роботи аж ніяк не впливає. Однак, науковці повинні дбати за чистоту мови, особливо в сучасних реаліях.

4. Не претендуючи на безапеляційність, зауважимо, що у параграфі 2.2., де мова йде про виставкову діяльність, описується також процес зародження професійної мистецької критики у Харкові, втім, ця складова чомусь не відображена у назві параграфу.

5. Не можемо також погодитися із тезою автора про запозичення досвіду паперового макетування з Німеччини (ст.47) «...традиція якого сьогодні у Німеччині втрачена і зберігається лише у програмах харківських дизайнерів...», якщо це цитата – то варто вказати її, якщо ж це слова автора, то представити факти, що й справді в жодному українському виші таке макетування не використовується у практичній роботі студентів, або ж висловлюватися коректніше.

6. Кілька разів у тексті зустрічаються смислові повтори (наприклад, ст. 57, 72, 165 та 166), а також пропущені слова, через які речення втрачають зміст (ст. 100, 159, 160). Також маємо вказати, що окремі цитування є без відповідних покликань (див. стор. 21), що оцінили, як і смислові повтори, як неуважність та

суто технічний огріх. До таких же недоглядів можна віднести відсутність слова «роки» після цифри, що ми зауважили навіть у змісті (ст.2.) у назві параграфу 2.2. «...кінець 1940- сер. 1980-х...» , й у назві третього розділу «... кін. 1980-х- перша пол. 2010-х...» .

Втім, усе вищевказане не впливає на загальне позитивне враження від даної роботи. Наведені спостереження спрямовані, швидше, на розвиток цікавого і вельми актуального, потрібного наукового дослідження.

Наукові положення та результати, сформульовані у дисертації, **викладені у працях** здобувача. Вони **оприлюднені в 18** публікаціях, з яких 6 одноосібних статей в наукових фахових виданнях, затверджених МОН України, 2 – у наукових періодичних виданнях інших держав, а саме Польщі (видання входить до міжнародних метричних баз Scopus, CEEOL, EBSCO, VazHum) та Австрії. Це цілком відповідає п. 2.2 вимогам Наказу МОН України № 1112 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» від 17.10.12 р. Також проміжні результати дисертації були оприлюднені шляхом виступів на 18-ти наукових конференціях., що відбулися у Києві, Харкові, Одесі, Черкасах, а також за кордоном – У Відні та Вроцлаві. Щиро сподіваємося, що матеріали й результати подальших наукових студій Наталія Олександрівна буде оприлюднювати не лише у фахових виданнях Центральної й Східної України, а й у західних, зокрема, Тернополі, Львові, Івано-Франківську, адже її праця більш ніж достойна того, щоб молоді науковці, апробовуючи свої дослідження, могли ознайомитися із процесами та подіями, що відбуваються у Харкові. Це сприятиме поглибленню творчої співпраці між молодією науково-мистецькою елітою усіх куточків нашої України. Це радше звучить як побажання для майбутніх здобувачів наукового ступеня.

Оформлення дисертації відповідає всім вимогам Департаменту Атестації кадрів Міністерства освіти і науки України, що висуваються до кандидатських дисертацій.

Зміст дисертації відповідає спеціальності 17.00.05 – *образотворче мистецтво*, за якою робота подається до захисту. Зміст автореферату є ідентичним до основних положень дисертації. Дисертація витримана в принципах наукової аргументованості та відповідає вимогам, встановленим до кваліфікаційних робіт на здобуття ступеня кандидата наук.

Наприкінці констатуємо, що дисертація **Усенко Наталії Олександрівни «ХУДОЖНЄ ЖИТТЯ ХАРКОВА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ»** є самостійною завершеною працею. У ній отримані нові науково обґрунтовані результати, які є помітним внеском в українське мистецтвознавство. Відтак її авторка заслуговує **на присудження наукового ступеня кандидата мистецтвознавства** за спеціальністю 17.00.05 – *образотворче мистецтво*.

Чмелик І.В.

Чмелик І.В.,

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри дизайну і теорії мистецтва

ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

ПІДПИС *Чмелик І.В.* ЗАВІРЯЮ
Начальник відділу кадрів
Державного вищого навчального закладу
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
код 02125266
« 18 » січня 2016 р.

